

5. Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / А. Н. Васильев. – М. : ЛексЭст, 2002. – 76 с.
6. Возгрин И. А. Введение в криминалистику: история, основы теории, библиография / И. А. Возгрин. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 475 с.
7. Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики / В. А. Журавель // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Вип. 10. – 2010. – С. 12–20.
8. Колесниченко А. Н. Структура и содержание методики расследования отдельных видов преступлений / А. Н. Колесниченко // Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений : учебник / под ред. Лисиченко В. К. – К. : Вища шк., 1988. – С. 15–24.
9. Журавель В. А. Актуальні проблеми криміналістичної методики розслідування злочинів / В. А. Журавель // Проблеми законності. – Вип. 100. – 2009. – С. 362–375.
10. Криминалистика: методика расследования преступлений, совершаемых в Вооруженных Силах Российской Федерации : учебник / под общей ред. А. И. Бастрыкина. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 504 с.
11. Великанов С. В. Ситуаційний підхід як засіб підвищення ефективності організації розслідування злочинів / С. В. Великанов // Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні : матеріали наук. конф., 15 трав. 2008 р. – Х. : Право, 2008. – С. 181–184.

Надійшла до редколегії 29.01.2012

**ПЕЛЕЦКИЙ В. О. ОСОБЕННОСТИ ВОЗБУЖДЕНИЯ УГОЛОВНОГО ДЕЛА
О САМОВОЛЬНОМ ОСТАВЛЕНИИ ВОИНСКОЙ ЧАСТИ ИЛИ МЕСТА СЛУЖБЫ**

Исследованы особенности этапа возбуждения уголовного дела как информационной базы планирования и организации расследования самовольного оставления воинской части или места службы. Рассмотрены типичные ситуации доследственной проверки, определен круг обстоятельств, подлежащих установлению при расследовании преступлений данного вида.

**PELECKIJ V. THE FEATURES OF BRING AN ACTION STAGE OF THE CRIMINAL
CASE ABOUT WILFUL ABANDONMENT OF MILITARY UNIT OR SERVICE PLACE**

The features of bring an action stage of the criminal case as the information basis of planning and organizing the investigation of wilful abandonment of military unit or service place are researched. Typical situations of the pre-investigation check are considered, range of circumstances which must to be established during the investigation of this crime is defined.

УДК 343.915(477)

Н. В. РЕБАЛКО,

аспірант

Харківського національного університету внутрішніх справ

**СПОСОБИ І ЗНАРЯДДЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ,
УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ**

Викладено теоретичне дослідження понять «спосіб корисливо-насильницького посягання неповнолітніх» та «знаряддя корисливо-насильницьких посягань неповнолітніх»; висвітлено результати авторського дослідження способів та знарядь корисливо-насильницьких злочинів, учинених неповнолітніми.

Спосіб учинення злочинного посягання являє собою форму прояву злочинного діяння [1, с. 182], яка в результаті низки обставин повторюється. Знаряддя вчинення злочину теж повторюються, але залежать від виду злочину. Дослідження способу та знарядь учинення злочинів, систематизація отриманих знань дозволить більш глибоко зрозуміти механізм учинення злочину, сформувані доцільні рекомендації щодо розслідування злочинів та запобігання конкретним видам злочинних посягань.

Способи та знаряддя вчинення злочинів досліджували як криміналісти, кримінологи, так і представники науки кримінального права: З. Фрейд, К. Лоренц, Л. Берковиц, В. Н. Кудрявцев, В. О. Навроцький, М. І. Панов, Н. П. Пономарьова, Р. Д. Шарапов, І. Н. Даньшин, О. М. Ігнатов, Л. В. Сердюк, Н. І. Загородников. Окремі із зазначених учених приділяли особливу увагу способам і знаряддям злочинів, учинених неповнолітніми, деякі досліджували корисливо-насильницькі злочини та способи і знаряддя їх

учинення до виділення даного виду злочинів в окрему категорію та після. Утім, щодо корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх спеціальних досліджень не проводилось.

Метою даної статті є викладення теоретичного дослідження понять «спосіб корисливо-насильницького посягання неповнолітніх» та «знаряддя корисливо-насильницьких посягань неповнолітніх»; висвітлення результатів власного дослідження способів та знарядь корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх.

Способом проведення дослідження є аналіз референтної підбірки рішень суду, викладених у загальному доступі в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Перш ніж перейти до розгляду результатів власного дослідження, необхідно зазначити, що в різних науках кримінально-правового циклу спосіб учинення злочину розглядають по-різному. У кримінальному праві спосіб, як і предмет та обставини вчинення злочинів, відносять до об'єктивної сторони злочину, яка утворює ознаки, що характеризують злочин із зовнішнього боку, тобто в чому злочин виражається в зовнішньому середовищі [2, с. 54].

Для вчених та криміналістів-практиків спосіб учинення злочину є одним із центральних елементів характеристики злочинів. У криміналістичній літературі **спосіб** скоєння злочину часто визначають як «певний метод, порядок і послідовність рухів, прийомів, що застосовуються особою для вчинення злочину» [3, с. 224–228]. Інші вчені визначають спосіб учинення злочинів ширше – як сукупність дій, заснованих на індивідуальних особливостях, суб'єктивному ставленні до предмета злочину та об'єкта нападу, а також криміналістичному типі злочинця, спрямованих на вчинення злочинного діяння та його приховування в умовах певного місця та часу, або як умисел на вчинення злочину, що виникає раптово, без приховування слідів, із використанням засобів та пристроїв, що відповідають потребам або ситуації та сприяють досягненню злочинного результату [4, с. 29]. Також способом скоєння умисного злочину визнають «прийом чи сукупність прийомів, свідомо використаних винним для досягнення бажаного злочинного результату» [5, с. 20]. Можна погодитись, що в будь-якому випадку він «вказує на те, які прийоми та методи застосувала особа» [6, с. 20–24]. Утім, М. І. Панов, розглядаючи спосіб учинення злочину, критично ставився до думки криміналістів, які отожднюють спосіб із злочинною дією [7, с. 7–9].

Для доктрини кримінального права спосіб учинення злочину є факультативною ознакою

об'єктивної сторони злочину. Якщо розглядати це в узагальненому вигляді, то під поняттям «спосіб злочинного посягання» розуміють порядок, метод, послідовність рухів та прийомів, що застосовуються особою при вчиненні навмисних та ненавмисних злочинів, які супроводжуються вибіркоким використанням засобів учинення злочинів [7, с. 7–9].

Кримінологи в цілому вважають спосіб учинення злочину одним із головних елементів кримінологічної характеристики злочинів, оскільки аналіз способу, який у результаті дії цілої низки обставин причин повторюється, важливий для подальшого вивчення даної проблеми в кримінології та інших суміжних галузях знань. Такі дослідження спрямовані на розроблення рекомендацій загального призначення, використання яких не обмежуються завданнями запобігання конкретним злочинам неповнолітніх.

Слід зауважити, що кримінологи теж по-різному ставляться до способу посягання. Частина з них вважають, що він «виступає як самостійний елемент не тільки об'єктивної сторони злочину, а й структури елементів злочинного посягання в цілому» [6, с. 20–24]. Інші кримінологи виявляють сумнів щодо самостійності способу як елемента [5, с. 5–20]. Ми дотримуємося ідеї самостійності й важливості способу вчинення посягання як елемента кримінологічної характеристики корисливо-насильницького посягання неповнолітніх.

Корисливо-насильницьке посягання неповнолітніх наявне тоді, коли неповнолітнім вчинено напад з метою заволодіння власністю. Верховний Суд України визначає напад як «дії, спрямовані на досягнення злочинного результату за допомогою насильства над потерпілим або створення реальної загрози його застосування» [8]. З огляду на саме поняття «корисливо-насильницький злочин» зрозуміло, що злочини даної групи передбачають насильницькі дії, і байдуже, є в нападників зброя чи ні. При цьому напад – це не лише раптовий контакт неповнолітніх злочинців із потерпілими із застосуванням насильства, безпечним або небезпечним для життя та здоров'я людини, але і створення такої обстановки, яка обмежує потерпілого та нав'язує йому варіанти поведінки, вигідні для злочинців.

Слід зазначити, що корисливо-насильницький злочин завжди супроводжується насильством або погрозою його застосування.

Л. В. Сердюк надає наступне визначення насильства: «Насильство – це зовнішній з боку інших осіб навмисний і протиправний вплив на людину (або групу осіб), що здійснюється поза

її волею й здатен заподіяти їй органічну, фізіологічну або психічну травму, а також обмежити свободу її волевиявлення або дій» [9, с. 22]. Насильство є крайньою формою, найбільш гострим і небезпечним проявом агресії [10, с. 7; 11, с. 24–26]. Аналіз існуючих підходів до поняття насильства дозволяє визначити найбільш істотні його ознаки: 1) насильство здійснюється проти або поза волею потерпілого; 2) насильство пов'язане з фізичним та/або психічним впливом на потерпілого; 3) застосування насильства може заподіяти шкоду потерпілому; 4) насильство може бути як засобом досягнення мети, так і метою.

Те, що насильство, застосовуване при нападах, може бути фізичним, зрозуміло, оскільки винна особа шляхом певних дій впливає на тканини та органи постраждалого. Існування психічного насильства обґрунтовується існуванням двох частин людини як системи – фізичної та психічної. Будучи продуктом життєдіяльності суб'єкта, психіка, опосередковуючи її, виконує функцію орієнтування, керування нею. Вищим ступенем розвитку психіки є людська свідомість. З огляду на те, що одним з основних теоретичних принципів психології є визнання обумовленості психічних явищ матеріальною дійсністю [12, с. 44], здійснення такого впливу можливе за допомогою різних факторів зовнішнього середовища і становить зміст психічного насильства.

Л. В. Сердюк визначає психічне насильство як навмисний, суспільно небезпечний, протиправний вплив на психіку людини або групи людей з боку інших осіб, здійснений проти або поза її (їх) волею інформаційним або неінформаційним шляхом і здатний придушити свободу волевиявлення чи заподіяти психічну або фізичну травму [9, с. 44].

При фізичному насильстві немає різниці, яку шкоду вчинено здоров'ю потерпілого: пошкодження, побої, заподіяння смерті з необережності тощо. Найпоширенішою формою фізичного насильства при корисливо-насильницьких нападах (69 % вивчених випадків) виступає заподіяння тілесного ушкодження.

На основі дослідження та аналізу кримінальних справ за складами злочинів ч. 2 ст. 186, ст. 187, ст. 189 Кримінального кодексу України ми визначили способи заподіяння тілесного ушкодження, які використовуються винними для подолання або блокування опору потерпілого, та класифікували їх за різними критеріями:

1) за формою діяння: шляхом активних дій вчиняється абсолютна більшість (98 %) корисливо-насильницьких злочинних посягань; шляхом бездіяльності, наприклад створення умов,

небезпечних для життя та здоров'я людини, і після потрапляння жертви в них – нежиття необхідних для її врятування заходів, вчинено всього 2 % випадків;

2) за засобами впливу на організм потерпілого: перше місце тут посідає заподіяння ушкоджень із використанням мускульної сили нападників (64 %), зброї різного виду та інших знарядь (31 %), фактори зовнішнього середовища, тварини тощо становлять 3 %.

Психічне насильство може знаходити свій прояв у різноманітних формах впливу на психіку людину. Форми психічного насильства при цьому залежать від навичок і життєвих установок особистості злочинця, а ступінь психогенного впливу – здебільшого від особистісних характеристик сприймаючого. Як свідчить практика, найпоширенішими формами психічного насильства є: різні види погроз (вбивство, застосування фізичної сили, позбавлення волі, притягнення до кримінальної відповідальності, розповсюдження різних відомостей, пошкодження або знищення майна, підпал, позбавлення матеріального забезпечення тощо); примус; залякування; знущання; приниження; образа; шантаж тощо.

За нашими дослідженнями, інформаційними способами психічного насильства при корисливо-насильницьких посяганнях неповнолітніх виступають: демонстрація зброї, постріли в повітря, приставляння ножа до тіла, вербальні погрози разом із висуненням вимог, побиття одного з потерпілих перед іншими тощо. Зрозуміло, що всі ці інформаційні способи застосовуються не окремо, а, як правило, в комплексі.

Неінформаційні засоби психічного насильства, а саме доведення потерпілого до непритомного стану із подальшим його використанням для реалізації злочинних намірів, та використання хворобливих станів потерпілих, використовуються значно рідше, оскільки вимагають певних знань, практичних навичок та підготовки.

Таким чином, насильство при вчиненні корисливо-насильницьких посягань неповнолітніми може бути фізичним, із використанням зброї чи без такого, та психічним, і, як свідчать дослідження, вказані способи насильства застосовуються в комплексі [13, с. 40]. Отже, корисливо-насильницький злочин неповнолітнього наявний при вчиненні суспільно небезпечного діяння, яке характеризується корисливою мотивацією, поєднане з особливим суб'єктом, особою, що не досягла 16-річного віку, і насильницьким способом їх учинення. Саме тому спосіб вчинення злочину є самостійним і важливим елементом кримінологічної характеристики

корисливо-насильницького посягання неповнолітнього.

Утім, визначення способу корисливо-насильницького посягання буде лише теоретичним знанням, якщо не досліджувати також знаряддя корисливо-насильницького посягання. Зв'язок між ними неможливо заперечити: суб'єкти злочину, реалізуючи власні злочинні цілі, обирають спосіб учинення злочину, але не можуть утілити свої злочинні наміри без взаємодії з об'єктами й предметами навколишнього середовища, які вони обертають на знаряддя. Знаряддя, на думку М. І. Бажанова, – це предмети, використовуючи які особа вчиняє фізичний (як правило, руйнівний) вплив на матеріальні об'єкти (вогнепальна і холодна зброя, інструменти, транспортні засоби, пристрої, технічне устатку-

вання тощо) [2, с. 92]. Отже, знаряддя опосередковано обумовлюється способом посягання.

Знаряддя злочину при корисливо-насильницькому посяганні – це матеріальні речі і предмети, що використовуються для скоєння злочину, застосування насильства щодо постраждалого і прямо пов'язані зі способом учинення злочину.

Аналіз вироків суду щодо неповнолітніх корисливо-насильницьких злочинців дозволяє встановити, які знаряддя злочину найчастіше використовуються під час учинення злочину. Оскільки неповнолітні рідко використовують одне конкретне знаряддя, показники при складанні можуть значно перевищувати 100 %. Результати узагальнення представлені нами в таблиці.

Таблиця

Знаряддя вчинення корисливо-насильницьких злочинів

Знаряддя вчинення злочину		Якісний показник
фізична сила		70 %
Зброя	холодна зброя	98 %
	вогнепальна зброя	–
	пневматична зброя	1,5 %
	макет зброї	0,5 %
	разом	62 %
предмети, пристосовані для вчинення злочинів		53 %
фізичне утримання (інші дії)		29,6 %

Таким чином, знаряддям учинення злочинних дій частіше за все виступає фізична сила неповнолітнього (70 % випадків) та зброя (62 %). Частіше за все використовується холодна зброя; у 1,5 % випадків виявлено пневматичну зброю. Макети зброї використовують вкрай рідко (менше 0,5 % випадків).

Друге місце посідають предмети, використані як зброя, а саме: монтування, ломики, кухонні ножі, металеві прутки тощо. Такий вибір знарядь пов'язаний із легкістю їх добування, оскільки вони не вилучені з обігу. Утримання, фізичне обмеження учинення певних дій становить лише 29,6 %.

Висновки. Способом корисливо-насильницького посягання неповнолітніх є дії, спрямовані на досягнення злочинного результату за допомогою насильства, безпечного або небезпечного для життя та здоров'я людини, над потерпілим або створення реальної загрози його

застосування та створення такої обстановки, яка обмежує потерпілого та нав'язує йому варіанти поведінки, вигідні для злочинців.

1. Як засоби вчинення корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніми можуть використовуватись різні матеріали, речі, інструменти, процеси.

2. Останнім часом мобільний зв'язок, особистий доступ до Інтернету, соціальні мережі стають поширеним знаряддям учинення злочинів досліджуваної категорії.

У більшості випадків обрання знарядь і засобів вчинення злочинів неповнолітніми опосередковано залежить від особистості неповнолітнього злочинця та якісних характеристик вчинюваного злочину. Вони також обумовлюються місцем, часом та обстановкою вчинення злочину. Дана теза надалі буде розглянута нами в дисертаційному дослідженні та інших публікаціях.

Список використаної літератури

1. Брайнин Я. М. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве / Я. М. Брайнин. – М. : Юрид. лит., 1963. – 273 с.
2. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть / М. И. Бажанов. – Харьков : Право, 1999. – 520 с.

3. Дубно Т. В. Співвідношення способу вчинення злочину та злочинної дії [Електронний ресурс] / Т. В. Дубно // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 224–228. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11dtvtzd.pdf>.
4. Вецкая С. А. Криминалистическая характеристика и первоначальный этап расследования грабежей и разбоев, совершенных группами несовершеннолетних : учеб. пособие / С. А. Вецкая, А. И. Натура. – М. : Юрлитинформ, 2008. – 204 с.
5. Бушуев Г. В. Способ совершения преступления и его влияние на общественную опасность содеянного : лекция / Г. В. Бушуев. – Омск : Омск. ВШМ МВД СССР, 1988. – 24 с.
6. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н. И. Панов. – Харьков : Вища шк., 1982. – 158 с.
7. Панов Н. И. Уголовно-правовое значение способа совершения преступления : учеб. пособие / Н. И. Панов. – Харьков : Харьк. юрид. ин-т, 1984. – 161 с.
8. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 13. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05>.
9. Сердюк Л. В. Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование / Сердюк Л. В. ; под ред. Щербы С. П. – М. : Юрлитинформ, 2002. – 378 с.
10. Бандурка А. М. Вандализм / А. М. Бандурка, А. Ф. Зелинский. – Х. : Ун-т внутр. дел, 1996. – 198 с.;
11. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль: Секреты причин насилия, мотивов убийств, гнева, враждебности, ненависти, разрушения, предрасположенности личности к насилию / Л. Берковиц ; пер. с англ. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 512 с.
12. Еникеев М. И. Основы общей и юридической психологии : учеб. для вузов / М. И. Еникеев. – М. : Юрист, 1996. – 631 с.
13. Бедриківський В. В. Бандитизм: соціально-правовий і кримінологічний аналіз : монографія / В. В. Бедриківський, О. М. Литвинов ; за наук. ред. О. Н. Ярмиша. – Х. : Вид-во ХНУВС, 2009. – 162 с.

Надійшла до редколегії 20.03.2012

РЕБАЛКО Н. В. СПОСОБЫ И ИНСТРУМЕНТЫ КОРЫСТНО-НАСИЛЬСТВЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШЕННЫХ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ

Изложено теоретическое исследование понятий «способ корыстно-насильственного посягательства» и «инструмент корыстно- насильственного посягательства несовершеннолетних»; освещены результаты авторского исследования способов и инструментов корыстно-насильственных преступлений, совершенных несовершеннолетними.

REBALKO N. WAYS AND INSTRUMENTS OF MERCENARY AND VIOLENT CRIMES COMMITTED BY JUVENILES

The theoretical research of concept «way of mercenary and violent infringement» and «the instrument of mercenary and violent infringements of juveniles» are stated; results of the author's research of ways and instruments of mercenary and violent crimes of juveniles are highlighted.

УДК [343.98:343.542.1-058.55](477)

М. І. СВЕНТІКОВА,

ад'юнкт

Харківського національного університету внутрішніх справ

ВИВЧЕННЯ ОСОБИ ВИГОТОВЛЮВАЧА, ЗБУВАЛЬНИКА ТА РОЗПОВСЮДЖУВАЧА ПОРНОГРАФІЧНИХ ПРЕДМЕТІВ

Розглянуто поняття «особа злочинця», запропоновано багатоаспектний підхід до її вивчення. З'ясовано зміст діяльності щодо вивчення особи, яка незаконно виготовляє, збуває та розповсюджує порнографічні предмети.

При розслідуванні злочинів, передбачених ст. 301 Кримінального кодексу (далі – КК) України, слідчий вивчає особу підозрюваного (обвинуваченого) шляхом виявлення, система-

тизації та аналізу характерних рис особи злочинця, що є важливим елементом криміналістичної діяльності з розкриття, розслідування та запобігання злочинів з незаконного ввезення,